ORİJİNAL ARAŞTIRMA / *ORIGINAL RESEARCH*

Üriner Sistem Hastalıklarında Bitkilerle Tedaviler ve İstanbul ve Bursa Aktarlarından Örnekler

FOLKLORIC THERAPIES IN THE URINARY TRACT DISEASES AND SOME EXAMPLES FROM ISTANBUL AND BURSA HERBALISTS

Vet. Hek. Sezer ERER,[a] Dr. Elif ATICI[a]

[a]Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, BURSA

Özet

Geleneksel tedaviler, halk arasında kullanım alanı bulan ilkel tedavi yöntemleridirler. Özellikle bitkilerle tedavi, antik çağlardan günümüze kadar gelmiş ve modern tıptaki gelişmelere rağmen, insanların nesilden nesile aktarımlarıyla ve bilimsel metotlardan uzak olarak devam etmektedir.

Bu çalışmada, üriner sistem hastalıklarının ilkel tedavisi için halk arasında kullanılmakta olan bitkilere, İstanbul ve Bursa aktarlarından alınan örnekler verilerek, bu bitkilerin kullanımlarının modern tıptaki yeri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üriner sistem, bitkilerle tedavi, aktar

Abstract

Traditional treatment methods are the primitive methods used by people. Phytotherapy is one of these traditional treatments and has been used among people from antiquity to today.

In this article, some drugs which are used by the people for the urinary tract diseases are given as examples and the usage of those herbs are studied from the point of view of modern medicine. These samples are obtained by İstanbul and Bursa herbalists.

Key Words: Urinary tract, phytotherapy, herbalists

Turkiye Klinikleri J Med Ethics 2005, 13:120-124

Hastalık nedenleri ve tedavileri, inanç, gelenekler ve toplumların gelişme düzeylerine göre değişiklikler gösterirler. Çağlar boyunca, insanlar, sihridini nedenleri, doğaüstü güçleri ve doğal etkenleri hastalık nedenleri olarak kabul ettiler ve buna bağlı olarak da temelde vücuda giren kötü etkenlerden kurtulmak için şeytan kovma ayinlerinden trepanasyona kadar çeşitli yöntemler kullandılar. Bu yöntemler arasında, halkın günlük yaşantısının ve kültürünün bir parçası olan ve bu kültür unsurlarıyla bütünleşmiş bulunan geleneksel tedaviler de önemli yer tutarlar.

Geleneksel tedaviler, iki ilkel tedaviden oluşurlar. Bunlardan biri telkinle tedavi, diğeri ise maddi tedavidir. Telkinle tedavi, hastaları doğaüstü güçlerden kurtarmak için yapılan dua, büyü bozma, tütsüleme gibi yöntemlerden oluşur. Maddi tedavi ise bitkisel, madeni ve hayvani droglarla yapılan tedavilerdir. Bu tedaviler içinde bitkilerle tedavi, antik çağlardan günümüze kadar insanların kullandıkları önemli bir geleneksel tedavi yöntemidir.[1-3]

Bitkilerle tedavi, temelini, humoral patolojiden almaktadır. Buna göre, tabiatta hava, toprak, ateş ve su olmak üzere 4 ana unsur vardı. Buna benzer olarak insan vücudunda da kan, balgam, safra ve kara safra – sevda olmak üzere 4 sıvı bulunduğu kabul edilirdi. Hastalıklar, bu 4 sıvı arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanırdı. Bu dengenin tekrar sağlanabilmesi için de kan alarak, lavman yaparak, müshil vererek ve idrar söktürücü ilaçlar kullanarak boşaltma tedavisi yapılırdı.[2] Signatür teorisi (işaret teorisi)ne göre ise, her bitki, tedavi edici özellik taşıyan şekil ve renk gibi bazı semboller içerirdi. Örneğin, kalp şeklindeki bir bitki, kalp rahatsızlıklarında, kırmızı renkteki bir bitki ise adet söktürücü olarak kullanılırdı.[2,4] İnsanlar, bitkileri, bu gibi özelliklerine dayanarak çeşitli hastalıklarda kullandılar. Kullanılan bu bitkilerin bazılarının işe yaradığını, bazılarının ise hastaların ölmelerine neden olduklarını gördüler. Bu şekilde yararlı olan bitkiler rastlantısal olarak bulundular ve nesillere de aktarıldılar.[1]

Güzellikten uzun bir yaşamı sağlamaya kadar her türlü hastalık için bir tedavi noktası bulan bitkilerin, üriner sistem hastalıklarındaki rolleri de oldukça büyüktür. Bitki-

Geliş Tarihi/*Received:* 01.09.2005 **Kabul Tarihi/*Accepted:*** 23.09.2005

Yazışma Adresi/*Correspondence:* Vet.Hek. Sezer ERER
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, BURSA
sezererer@hotmail.com

Copyright © 2005 by Türkiye Klinikleri

ler üzerinde yapılan çalışmalar, içerdikleri bazı etken maddelerin idrar yollarındaki etkinlikleri nedeniyle etkili olduklarını kanıtlamıştır. Ayrıca, kullanılan bitkilerin tüm vücudu temizleme özellikleri ile üriner sisteme destek sağlamaları da bu bitkilerin etkinliklerini artırır.

Tıp Folklorunda Üriner Sistem Hastalıklarının Geleneksel Tedavileri

Üriner sistem, bedenin sıvı dengesinin sağlanmasında, çeşitli hormonlar sayesinde kan basıncının ve yapımının düzenlenmesinde ve vücut için zehirli maddelerin atılmasında görevlidir. Bu kadar önemli görevlere sahip organlar bütününden oluşan üriner sistemin bir bölümünde meydana gelen enfeksiyon, diğer kısımlara da kolayca ulaşabilir. Üriner sistem hastalıklarında, bulantı, kusma, baş ağrısı, çarpıntı, sık idrara çıkma gibi spesifik olmayan ve pek çok hastalığı da belirten semptomlar olduğundan, laboratuar muayenesi olmaksızın kesin bir tanı koymak oldukça zordur. Bu nedenle, üriner sistem hastalıklarının tanı ve tedavisindeki en önemli nokta, idrarın periyodik olarak muayenesidir.[5]

Yaş, cinsiyet, sistemik ve metabolik hastalıklar, genetik yapı ve beslenme alışkanlıkları, üriner sistem hastalıklarının ortaya çıkmasındaki etken faktörleri oluştururlar. Genel olarak, bakteriyal ve immunolojik enfeksiyonlar, obstrüksiyonlar, tümoral oluşumlar, kum ve taş oluşumları en sık rastlanan hastalıklardır. Bunun yanında, prostat hiperplazisi, urethra üzerine yapılan bası sonucu, idrar yapma zorluğu ve ağrı meydana getirerek, boşaltım fonksiyonunda bozukluklara neden olur.[5,6]

Modern tıpta, üriner sistem hastalıklarının tedavisinde öncelikli amaç, fonksiyonel veya anatomik bir tıkanıklık olasılığının ortadan kaldırılmasıdır. Tedavi, bol miktarda su verilmesi ile vücuttaki sıvı dengesini düzeltmek ve idrar miktarının arttırılması ile enfeksiyona neden olan mevcut bakterilerin vücuttan atılımlarını sağlamak ile başlar. Enfeksiyon etkeni olan bakterilerin tümüne karşı etkili bir antibiyotik olmadığı için idrarın kültür muayenesi sonucunda belirlenecek olan antibiyotikler kullanılır ve idrarın da sürekli muayenesi ile enfeksiyonun tamamen ortadan kalktığına emin olunana kadar tedavi devam eder. Kum ve taş oluşumlarında tedavi de aynı yaklaşımı taşır. Ayrıca, taşların kimyasal yapılarına göre belirlenen ilaçlar ve ek olarak beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesi de tedaviye destek verir.[6,7]

Ancak halk arasında ilkel yollarla bitkilerle tedaviler yapılmaktadır. Geleneksel olarak üriner sistem hastalıklarında en çok kullanılan bitkiler; kırkkilit otu (Atkuyruğu), altınotu (Ölmez çiçek), demir dikeni, ayrık otu, anason, çörekotu, ravent kökü, kiraz sapı, mısır püskülü, meyankökü, brokoli, kereviz, akdiken, eğir otu, civanperçemi, maydanoz ve ısırgan olarak sıralanmaktadır.[8]

Resim 1. Bozkır Baharat - Bursa

Aşağıda, İstanbul ile Bursa aktarlarının üriner sistem hastalıklarında bugün için önerdikleri bazı bitkilerin farmakolojik özellikleri ele alınarak, üriner sistem üzerindeki etkileri belirtilmektedir.

Bursa'da **Bozkır Baharat**'tan (Resim 1) alınan bilgilere göre, idrar yolu rahatsızlıklarının tedavileri için kırkkilit otu (atkuyruğu), meyan kökü, mısır püskülü, kiraz sapı, avokado yaprağı ve altınotu (ölmez çiçek) kullanılmaktadır. Kırkkilit otu, saponin, silisilik asit ve bazı flavonoitleri içerir. Saponinler, temizleyici olarak kullanılırlar. Genito-üriner yolun enfeksiyonlarında da etkilidirler.[9] Flavonoitler, boya maddeleridirler. Ama bu özellikleri dışında antiseptik, anfungatif ve antimikrobiyel özellikleri de vardır. Kırkkilit otunun içerdiği flavonoitler de diüretik etki sağlarlar. İçerdiği bu maddeler sayesinde kırkkilit otu, idrar artırıcı etkisiyle böbrek ve idrar yolları iltihabında ve taş oluşumlarında oldukça etkilidir. Ayrıca, büzüştürücü etkisiyle böbreklerdeki ve idrar yollarındaki kanamaları durdurarak yaraların iyileşmesini destekler. Bedende biriken sıvıları, organizmanın dengesini bozmadan dışarı atar.[10-14]

Meyan kökünün başlıca etken maddesi, bir saponin türü olan ve glisirizik asitin potasyum ve sodyum tuzlarından oluşan glisirizindir. Ayrıca yapısında flavonoitler de bulunur. Glisirizik asitin antimikrobiyel, antispazmodik ve antienflamatuar etkisi vardır. Saponin de daha önce belirtildiği üzere temizleyici özellik sağlar. Bu özellikleriyle meyankökü, idrar artıcı, idrar yolları temizleyici ve kum oluşumlarında etkilidir.[9,12,15]

Mısır püskülü etkisini glikozit, saponin ve potasyum tuzlarından alır. Mısır püskülü, diüretik ve idrar yolları temizleyicisidir.[16] İçerdiği potasyum sayesinde, idrar söktürücü olarak rahatlıkla kullanılır.[10,12,13,17,18] Mukoza koruyucu özelliği de olan bitki, idrar yollarının irritasyonunda, taş ve kum oluşumlarında kullanılır. Kiraz sapının bileşiminde

Resim 2. Duraner Aktariye -Bursa

Resim 3. Mert Üçler Baharat - Bursa

potasyum tuzları ve tanen vardır. İdrar söktürür. Böbreklerde biriken zararlı maddelerin atılmasına yardımcı olur.[10,14]

Avokado yaprağı, tanen ve uçucu yağ içerir. İdrar artırıcı özelliği vardır.[10]

Altınotu (Ölmez çiçek)nun bileşiminde uçucu yağlar ve flavon türleri vardır. İdrar artırıcı özelliği vardır.[10]

Aktardan alınan reçeteye göre; avokado yaprağı, mısır püskülü ve meyan kökü, kaynamış suyun içine atılarak 2 dakika bekletilir. Sabah – akşam bir çay bardağı içilirse idrar yolları hastalıklarına iyi gelir.*

Bursa'da **Duraner Aktariye**'den (Resim 2) alınan bilgilere göre ise, idrar yolu hastalıklarının tedavilerinde altınotu (ölmezçiçek) kullanılmaktadır. Buna göre, bir tutam bitki, kaynamış suda bekletilerek taze iken sabah – akşam birer bardak içilmelidir.**

Bursa'da **Mert Üçler Baharat**'tan (Resim 3) alınan bilgilere göre, idrar yolları hastalıklarının tedavileri ve kum – taş oluşumları için, kırkkilit otu (atkuyruğu), kiraz sapı, mısır püskülü ve altınotu (ölmezçiçek) kullanılmaktadır. Kullanılan bu bitkiler, birlikte demlenirler. Otuz dakika bekletildikten sonra sabah – akşam aç karnına 1 fincan içilir.[3]

Prostat tedavisinde, brokoli kurusu, akdiken, hazambel kökü (Eğir otu), kereviz tohumu kullanılır. Brokoli, A, E ve C vitaminleri yanında flavonoidler içermektedir. Bu flavonoller, bitkiye antioksidan özellik verirler. Ayrıca, içerdiği indol, hormon dengesinin sağlanmasına yardımcı olur. Akdiken, heterozitler, flavonol ve renk maddesi içerir. Flavonoller, bitkiye diüretik özellik verirler.[9,12,15,16]

Hazambel (Eğir otu), tanen, glikozit ve uçucu yağ içerir ve prostat hastalıkları için kullanılır.[10,12,13]

Kereviz, sedanolin, sedanoik anhidrat ve palmitik asit içerir. İdrar yolları temizleyicisidir ve idrar artırıcı özelliği vardır. İdrar yolları ve böbrekte oluşan kum ve taşları düşürür.[11,16,19]

Brokoli kurusu, akdiken ve eğir otu birlikte demlenir. Yedi gün boyunca günde iki kez içilir. Tedaviye 3 gün ara

*Bozkır Atariye'den Mustafa Bozkır (60 yaşlı) ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler.

**Duraner Aktariye'den Özgür Ak ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler.

Resim 4. Mehmet Kalmaz Baharatçı - İstanbul
Mısır Çarşısı No.41/1

Resim 5. Arifoğlu Baharat - İstanbul
Mısır Çarşısı No. 31

verilip aynı kür tekrar edilir. Bu uygulama toplam 40 gün boyunca uygulanır.*

İstanbul'da **Mehmet Kalmaz Baharatçı**'dan (Resim 4) alınan bilgilere göre idrar yolu hastalıklarının tedavileri için maydanoz, kırkkilit otu, mısır püskülü, kiraz çöpü kullanılmaktadır. Bilindiği üzere kırkkilit otu, mısır püskülü ve kiraz çöpü diüretik olarak etki ederler. Ayrıca, kum ve taşların düşürülmesinde de etkileri vardır.

Maydanoz ise bilinen en etkili diüretiklerden birisidir. Bileşiminde bulunan flavon glikozitleri bu etkiyi sağlarlar. Bu etkisiyle böbrek taşlarının düşmesine yardımcı olur.[15,16]

Prostat için ise kereviz ve brokoli kullanılmaktadır.**

İstanbul'da **Arifoğlu Baharat**'tan (Resim 5) alınan bilgilere göre, idrar yolu hastalıklarında civan perçemi ve ısırgan otu, kum ve taş oluşumları için ise, kırkkilit otu, avokado yaprağı ve ısırgan otu kullanılmaktadır.

Civan perçemi, uçucu yağlar, tanen ve acı madde içerir.[9] İdrar artırıcı özelliği vardır.[12,13]

Isırgan otunun bileşiminde vitamin A ve C, formik asit, salisilik asit ve tanen vardır ve idrar artırıcı özelliği vardır. Ayrıca böbreklerde oluşan kumları döker.[10,12,13,18,20,21]

Prostat için ise ısırgan otu ve yakıotu kullanılmaktadır. Yakıotu, flavonlar içerir. Buna göre, idrar yolu rahatsızlıkları için, demlenen civan perçemi sabah – akşam bir su bardağı içilir. Yine ısırganotu aynı şekilde hazırlanarak içilir. Taş ve kum oluşumları için 1 tatlı kaşığı Kırkkilit otu ve 2 adet Avokado yaprağı demlenerek içilir. Prostat rahatsızlıkları için 2 çay kaşığı Yakı otu, 1 su bardağı kaynamış suda 15 dakika bekletilir, süzülür ve günde 3 kez taze iken içilir.***

İstanbul – Samatya'daki Aktar **Mustafa Kök**'ün 1970 – 1971 tarihli defterinden alınan bilgilere göre, üriner sistem hastalıklarında pek çok bitki kullanılır. Bu bitkilerin kullanımları ile ilgili olarak verilen bilgilere göre, birer avuç mısır püskülü ve ayrık kökü iki litre suda kaynatılır ve soğuduktan sonra su yerine içilir. Yine, mısır püskülü, kiraz çöpü ve maydanoz kökü 50 gr olmak üzere 3 lt suda yarım saat kaynatılır ve sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç kez su gibi içilir.[8]

*Mert Üçler Baharat'ta Hakan Pamukkaya (37 yaşlı) ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler.

**Mehmet Kalmaz Baharatçı'da (Mısır Çarşısı No.41/1) Adnan Kalmaz ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler.

***Arifoğlu Baharat'ta (Mısır Çarşısı No.31) Fethi Cesur ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler.

Üriner sistem hastalıklarında kullanılan bitkiler genel olarak; antiseptik, antienflamatuar, antispazmodik ve diüretik etki gösterirler ki, bugün de medikal tedavide kullanılan ilaçların etkilerine benzer etkilere sahiplerdir. Özellikle kullanılan bitkilerin hemen hemen hepsinde diüretik etkinin bulunması, bitkilerin, vücudu zararlı maddelerden arındırma, yani boşaltım görevlerini desteklemektedir. Ancak, bitkilerin bu özelliklere sahip olması, bu bitkilerin her üriner sistem hastalığında etkili olduğunu kanıtlayamaz. Öyle ki, kullanılan bitkilerin bilinmeyen yan etkileri, üriner sistem hastalıklarını tedavi etmek dışında bazı sistemik bozukluklara da neden olabilirler. Maydanozun böbrek yetmezliği olan hastalarda kullanılmasının zararları ve kırkkilitotunun gereğinden fazla miktarda alınmasının insanlarda toksik etkilere neden olması, bilinmeyen yan etkilere örnek olarak verilebilir.

Sonuç

Her ne kadar, tıp, gün geçtikçe yeni gelişmelere kapı açıyorsa da, geleneksel tedavi yöntemlerinin eski önemini koruduğu görülmektedir. Her türlü hastalık için kullanım alanı bulan bu tedaviler arasından bitkilerle yapılanları, günümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, halk arasında aktarların bu tedaviler açısından önemi de göz ardı edilemez. Bu çalışmada, İstanbul ve Bursa aktarlarından, üriner sistem hastalıklarında kullanılan bitkiler hakkında çeşitli bilgiler alınmıştır.

Halk arasında, üriner sistem hastalıkları için kullanılan çok sayıda bitki bulunmaktadır. Bu bitkilerin hemen hemen hepsinde bulunan diüretik etki, üriner sistem hastalıklarındaki genel boşaltım tedavisine uymaktadır. Bu şekliyle bitkilerin tedavi için kullanılması, her ne kadar daha kolay ve daha ekonomik görünse de, bu bitkilerin etkinliklerini tam olarak bilmek için bilimse araştırmaların yapılması gerekir. Bitkilerin genel etki mekanizmaları yanında, olası yan etkilerinin de bilinmesi, ortaya çıkabilecek daha ciddi hastalıklara karşı koruyucu olacaktır. Bu nedenle, tamamlayıcı olarak bitkisel tedavi uygulamak isteyen hastaların, kullanabilecekleri bitkiler ve bu bitkilerin etkinlikleri hakkında bilgilendirilmeleri, doğru sonuçların elde edilebilmesi için oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Şehsuvaroğlu BN. Eczacılık Tarihi Dersleri, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1970, s. 11-26, 99, 195, 235-238.
2. Erdemir DA. Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi, Güneş&Nobel Tıp Kitabevleri, Bursa 1996. p.151-7, 187-94.
3. Demirhan A. Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihi Gelişimi ve Özellikleri, Tıp Dünyası, 1985; 6: 191-205.
4. Bayat HA. Tıp Tarihi Ders Notları, E.Ü. Tıp Fakültesi Yayın Bürosu, Bornova, 1992. p.1-106.
5. Öbek A. Dahili Böbrek Hastalıkları, İç Hastalıkları (Ed. Prof. Dr. A. Öbek), Karar Matbaası, İstanbul, 1990. p.487-553.
6. Akbay Z, Kor U. Üriner Enfeksiyonlarında Antibiotik Tedavisi, Zeynep Kâmil Tıp Bülteni, 6(3)'ten ayrı baskı, Batur Matbaası, İstanbul, 1974, p.132-42.
7. Özyurt M. Üroloji, U.Ü. Basımevi, Bursa, 1987. p. 183-204, 225-48.
8. Kök M. Hacımanav Çıkmazı No.1, Samatya – İstanbul'da oturan aktarın defteri. 1970 – 1971, s.33-34. Prof. Dr. Ayşegül Demirhan Erdemir Arşivleri.
9. Evans WC. Pharmacognosy, 14th Edition, WB Sounders Company Ltd., 1998, s.32,89,242, 293-309,477.
10. Baytop T. Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi, Nobel Tıp Kitabevleri, İst 1999, s.13-62, 155-6,173-4, 202, 205-6, 233, 238, 261-2, 271-2, 296-7, 309-10.
11. Baytop T. Farmakognozi, Fatih Yayınevi Matbaası, İst, 1980.
12. Erdemir DA. Şifalı Bitkiler, Nobel Tıp Kitabevleri, İst. 2000. p.29-51, 79-80, 126, 159, 211, 250, 264, 295-6, 306-314.
13. Demirhan A. Mısır Çarşısı Drogları, Doktora Tezi, İst. 1974.
14. Güler Y. Bursa Yöresinde Yetişen ve Halk İlacı Olarak Kullanılan Tıbbi Bitkiler, Bitirme Tezi, Uludağ Üniversitesi 1987, s. 1-40.
15. Tanker M, Tanker N. Farmakognozi, C.1, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985. p.171, 205,207,214-5,240-3.
16. Zeybek N. Farmasötik Botanik, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1985. p. 69,245,252-3.
17. Steenkamp V. Phytomedicines for the Prostate, Phytotherapia, 2003;74:545-52.
18. Şar S, Asil E. İç Anadolu Bölgesi'nde Böbrek Taşlarına Karşı Kullanılan Halk İlaçları, Ank. Üniv. Ecz. Fak. Derg., 1985;15:58-68.
19. Ahi Ahmed b. Kemal-id-din İl-Mütetabbib. Risalet-ül-Kilyeti Ve'l-Mesane (Yayınlayan: Doç. Dr. Saim Erkun), İsmail Akgün Matbaası, İst. 1948. p. 1-36.
20. Yarnel E. Botanical Medicines for the Urinary Tract. Worl Journal of Urology, 2002; 20: 285-293.
21. Dreikorn, K.: The Role of Phytotherapy in Treating Lower Urinary Tract Symptoms and Benign Prostatic Hyperplasia. World Journal of Urology, 2002; 19: 426-435.